

СУЧАСНИЙ ВИКЛАДАЧ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ: ПРОФЕСІЙНО-ОСОБИСТІСНИЙ АСПЕКТ

УДК 37.81.378:311.4

КОТЕНКО Ольга Володимирівна,кандидат педагогічних наук,
завідувач кафедри іноземних мов і методик їх навчання
педагогічного інституту,
Київський університет імені Бориса Грінченка**Анотація**

Стаття присвячена розгляду проблеми визначення структурних компонентів професійної компетентності викладача іноземної мови вищого навчального закладу з огляду на сучасні тенденції модернізації системи вищої освіти в Україні.

Ключові слова: викладач іноземної мови; професійно-педагогічна компетентність; вищий навчальний заклад; вчитель початкової школи; іншомовна комунікативна компетентність; міжкультурна комунікація.

Summary

The article deals with the definition of the structural components of higher educational institutions' foreign language lecturer's professional and pedagogical competence according to current tendencies of Ukrainian higher education's modernization.

Key words: foreign language lecturer; professional and pedagogical competence; higher educational institutions; primary school teacher; foreign language communicative competence; intercultural communication.

Постановка проблеми та її актуальність. Процес модернізації системи вищої освіти України знаходиться на етапі пошуку ефективних шляхів оптимізації змістового наповнення навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах (ВНЗ). Актуальність такої оптимізації пов'язана з інтеграцією України в європейський освітній простір, основним орієнтиром якого є підготовка висококваліфікованого, компетентного, здатного миттєво реагувати на швидкоплинні вимоги часу і суспільства, фахівця.

Проблема ефективного професійного становлення майбутнього фахівця, зокрема майбутнього вчителя початкової школи, багатаспектна і зумовлена наявністю зовнішніх і внутрішніх чинників, що впливають на кінцевий результат – формування всебічно розвинутої особистості студента. Серед зовнішніх чинників можемо зазначити: перехід на нову модель вищої освіти, що орієнтується на індивідуалізацію навчального процесу, активізацію інноваційних процесів у системі вищої освіти, підвищення технологічного оснащення освітнього процесу, створення професійно зорієнтованого навчального середовища ВНЗ, посилення міждисциплінарної інтеграції. Внутрішніми чинниками, що пришвидшують або гальмують ефективність процесу професійного становлення майбутнього вчителя початкової школи є: особистісні здібності студента, його рефлексивні, характерологічні якості, внутрішня мотивація студента до набуття професії, рівень його професійного самовизначення, особистість викладача ВНЗ, який є координатором процесу як особистісного, так і професійного становлення студента на етапі навчання у ВНЗ.

Аналіз наукових праць, присвячених розв'язанню проблем. Вже багато десятиліть проблемами викладачів ВНЗ, зокрема викладачів іноземної мови, розглядом питань удосконалення їх фахової майстерності опікуються велика кількість науковців. У колі їхніх науково-дослідних інтересів – проблеми формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх фахівців (А. Атабекова, А. Бударіна та ін.), визначення вимог до особистості

викладача ВНЗ (Н. Волкова, Н. Гузій, Н. Кузьміна, О. Щербаків та ін.), удосконалення його педагогічної майстерності (І. Зязюн, В. Кремень, Н. Нічкало та ін.), а також методичної та лінгвістичної компетентності викладача іноземної мови у ВНЗ (О. Верещагіна, Н. Гальскова, Н. Гез, В. Костомаров, В. Сисоєв, О. Тарнопольський, О. Щукін та ін.).

Проте надзвичайно важливою з огляду на компетентісно зорієнтоване та студентоцентроване навчання є проблема здатності викладача іноземної мови адекватно до сучасних освітніх потреб та вимог ринку інтелектуальної праці реалізувати власний особистісно-професійний потенціал. Адже програми дисциплін іншомовного циклу у ВНЗ передбачають формування засобами іноземної мови не тільки культурологічного та побутового, а й відповідного професійного рівня [10]. Отже, наукового зосередження потребують питання підготовки викладацького складу, належним чином кваліфікованого не тільки формувати мовленнєву компетентність студентів, а й сприяти професіоналізації майбутніх фахівців змістом навчальних дисциплін. Тому важливого значення набуває визначення пріоритетних напрямів удосконалення професійної діяльності викладача з точки зору удосконалення його професійних навичок та вмій.

Актуальним у світлі зазначеного вище є виокремлення структурних компонентів професійно-педагогічної компетентності викладача іноземної мови, а також його особистісно-професійних якостей, які спричиняють ефективність формування особистості майбутнього вчителя початкової школи засобами навчальних дисциплін у ВНЗ.

Постановка завдання, цілі статті. Таким чином, з огляду на заявлену тему, метою нашої статті є визначення ролі викладача іноземної мови у процесі професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи, дослідження складових його професійно-педагогічної компетентності, виявлення потенційних можливостей викладача ВНЗ впливати на якість підготовки майбутнього вчителя початкової школи через його особистісно-професійні характеристики.

Виклад основного матеріалу. Підготовка та удосконалення професійної майстерності викладача ВНЗ знаходиться у площині пріоритетних завдань освітньої політики, адже сьогодні він розглядається не тільки як ключова фігура навчально-виховного процесу у ВНЗ, а й як активний учасник змін, що відбуваються у світі загалом. Завданнями викладача ВНЗ з огляду на глобалізаційні світові тенденції є: акумулювати у професійній діяльності всі наукові, культурні здобутки людства з певної галузі; адаптувати їх відповідно до рівня підготовки студентства та передати здобутий соціальний досвід тим, хто навчається, крізь призму власних світоглядних позицій. Особливої уваги у контексті актуалізації ідей модернізації освіти у вищій школі, зокрема у частині орієнтації науково-педагогічного складу ВНЗ на розширення меж професійних можливостей викладачів через підвищення рівня іншомовної комунікативної компетентності та необхідності формувати полікультурно зорієнтовану особистість студента, набувають викладачі іноземної мови у ВНЗ.

Процес формування іншомовної комунікативної компетентності студента у форматі навчання дисциплін іноземного спрямування має свої специфічні особливості, що визначають вектор діяльності викладача. Такими специфічними особливостями є, з одного боку, соціокультурна спрямованість змісту навчального процесу, з іншого – необхідність на тлі іншомовленнєвого матеріалу формувати у майбутніх учителів професійні навички і вміння відповідно до засад міждисциплінарного підходу [1; 2].

Успіх оволодіння іноземною мовою студентом як засобом міжкультурної комунікації залежить, серед іншого, від особистості викладача ВНЗ. Цей факт вимагає від педагога визначення стратегії власної професійної діяльності у період формування сукупності іншомовних умінь майбутніх учителів початкової школи, яке відбувається на початку вивчення дисципліни і у результаті повинно стати підвалинами розвитку ціннісних орієнтирів майбутніх фахівців, на етапі закінчення вишу. Отже, для викладача іноземної мови ВНЗ, окрім високого науково-методичного рівня фахової майстерності, важливо мати широку культурологічну освіченість, а також відповідні особистісні якості.

Розгляд структури професійно-педагогічної компетентності викладача іноземної мови ВНЗ, на наш погляд, доречно розпочати з узагальнених ідей щодо професійної компетентності будь-якого викладача ВНЗ. Науковець Т. Василькова [3, с. 74] визначає професійну компетентність викладача як систему науково-практичних знань та умінь, що сформовані у процесі навчання й самоосвіти, а також впливають на якість вирішення професійних завдань і певні особистісно-професійні характеристики, необхідні під час виховання та розвитку тих, хто навчається.

Структуру моделі професійної компетентності викладача, за визначенням С. Змєєва [6, с. 169], можна умовно поділити на організаційно-мотиваційний, методологічний та технологічний блоки умінь. Організаційно-мотиваційні вміння являють собою комплекс умінь, що спрямовані на: визначення освітніх потреб і рівня підготовки тих, хто навчається; визначення стратегії та структурування змісту навчання; з'ясування когнітивного та навчального стилів, психо-фізіологічних особливостей; визначення мотиваційних установок і створення комфортної психологічної атмосфери тим, хто навчається.

Методологічний і технологічний блоки зазначеної моделі передбачають уміння: розробити навчальні плани, програмові матеріали; обрати відповідні форми, методи та навчально-методичні засоби навчання; використовувати різноманітні методи психологічного діагностування; коригувати навчальний процес відповідно до освітніх потреб того, хто навчається [6, с. 170]. Базою для таких умінь повинні стати фундаментальні знання про теорію та психологію навчання людини, викладач повинен бути обізнаний у технологічних питаннях організації навчального процесу, знання основ соціологічних та суспільно-економічних наук.

Педагогічна компетентність викладача, на думку науковця О. Огієнко, вміщує в собі професійний та особистісний розвиток [8, с. 351]. Професійний розвиток отожднюється зі знаннями психологічних, педагогічних, методичних особливостей навчання, умінням розробити зміст навчання, спрямованого на ціннісно-орієнтовані навчальні програми, здатністю викликати зацікавлення до навчання через зразкову обізнаність у своїй дисципліні. Науковець приділяє увагу особистісному розвитку викладача, адже ефективність процесу навчання як взаємодії всіх суб'єктів навчальної діяльності залежатиме від чуттєво-рефлексивних умінь педагога, що ми розуміємо як здатність до рефлексії, розуміння, усвідомленого ставлення до суб'єкта навчального процесу.

Особистісний розвиток, за О. Огієнко, передбачає такі критерії, як самоповага (здатність до відкритості у стосунках, реалістичного самосприйняття), толерантність (здатність розуміти та об'єктивно ставитись до людей з відмінними поглядами, відповідальність), комунікативність (здатність до передачі інформації різними шляхами комунікації – вербальними, інтерактивними та інтернет-методами) та емоційно-вольові навички (здатність до альтернативного мислення, креативність, фасилітація, соціальна чутливість до інших) викладача. Таким чином, викладач має виконувати когнітивну функцію (вміти створювати конкретно-предметне освітнє середовище), організаторську (стимулювання до процесу та перспектив навчання), особистісно-діяльнісну функцію, яка полягає у здатності до фасилітації, тобто полегшення навчального процесу за рахунок спрямування навчальної діяльності того, хто навчається, у бік самовдосконалення і самоактуалізації, та володінні певними особистісними якостями, які покликані допомогти на етапі набуття когнітивного та професійного досвіду того, хто навчається, виходячи з навчальних потреб.

Підсумовуючи вищезазначене, ми намагались синтезувати всі згадані компоненти в структурі професійно-педагогічної компетентності викладача іноземної мови і визначили відповідні компетентності, необхідні, на наш погляд, педагогу, який працює у системі вищої освіти. Запропоновані нижче компетентності ми трансформували крізь призму загальноприйнятих ключових компетентностей, враховуючи специфіку діяльності викладача іноземної мови, яка передбачає одночасно як професіоналізацію, так і культурологічну освіту студента засобами іноземної мови.

Таким чином, компонентами професійно-педагогічної компетентності викладача іноземної мови визначені такі компетентності: соціально-педагогічна, організаційно-управлінська та рефлексивно-комунікативна (див. рис.).

Взаємозв'язок структурних компонентів професійно-педагогічної компетентності викладача іноземної мови у ВНЗ

Соціально-педагогічна компетентність потребує наявності теоретико-методологічної, технологічної бази та спеціально-дисциплінарних знань педагога, правильне використання відповідних методів та організаційних форм, володіння основами суміжних психолого-педагогічних і суспільно-політичних наук, використання інтерактивних та інформаційних технологій навчання іноземної мови, обізнаності щодо психофізіологічних, соціально-культурних особливостей студентського контингенту, уміння надати кваліфіковану допомогу під час становлення світоглядної позиції особистості, здатність брати на себе відповідальність, взаємодіяти з людьми інших культурних, мовних, релігійних поглядів і уподобань, поважати права та гідність людини.

Сформована організаційно-управлінська компетентність викладача іноземної мови свідчить про наявність здатності до організації та управління навчальною і виховною діяльністю студентів, володіння основами педагогічного менеджменту з урахуванням специфіки обраної спеціальності. Викладач має володіти якостями, що дозволяють йому коригувати та контролювати професійне становлення того, хто навчається, через педагогічне діагностування та рефлексію усіх суб'єктів навчальної діяльності.

Особливе місце в структурі професійно-педагогічної компетентності викладача іноземної мови займають його особистісні та комунікативні якості, наявність яких передбачає сформованість рефлексивно-комунікативної компетентності. Окрім необхідності засобами навчальної дисципліни формувати знання, уміння, навички у певній галузі та ключові життєві компетентності, викладач іноземної мови повинен мотивувати до самоосвіти, самовдосконалення, допомогти адаптувати нову отриману інформацію до системи власних поглядів, власного життєвого досвіду того, хто навчається. Навчально-виховний процес повинен відбуватись з позицій гуманістичних і демократичних ідей, на засадах взаємоповаги та співробітництва. Отже, характерними якостями, що повинні бути притаманні викладачеві іноземної мови у ВНЗ, є такі: високий рівень загальної культури, гуманізм, демократичність, полікультурність світоглядної позиції, емоційна стійкість, уміння аналізувати власні психічні процеси, здатність до самоконтролю та самоорганізації, до безперервного прагнення підвищувати власний професіоналізм, толерантність, зваженість, педагогічний такт, комунікативні здібності, що полягають у здатності до співробітництва, терпимого ставлення до думки співрозмовника та ін.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Таким чином, проблема підготовки викладача іноземної мови у ВНЗ сьогодні є актуальною в сучасному освітньому просторі, оскільки система вищої освіти має специфічні ознаки, що змушує науковців переглядати наявні професійні вимоги до педагога.

Питань, що є нагальними на сьогодні для вирішення і визначають, у зв'язку з цим, перспективу подальших наукових розвідок, багато. Серед них: необхідність удосконалення методичної підготовки викладачів

ВНЗ; стимулювання підвищення їх професійної кваліфікації через стажування з метою вивчення досвіду формування іноземної комунікативної компетентності студентів у провідних країнах Європи та країнах пострадянського простору; стимулювання наукового потенціалу викладачів через розробку та впровадження у практичну діяльність нових методичних напрацювань щодо формування іноземної комунікативної компетентності студентів. Вирішення цих питань, на наш погляд, перебуває у площині визначення механізмів посилення мотивації викладачів до якісної професійної діяльності, а саме: удосконалення науково-методичного забезпечення навчально-виховного процесу у ВНЗ; проведення майстер-класів, публічних лекцій викладачів-новаторів, відомих науковців; зрештою, визначення рейтингу викладача згідно з опитуванням студентської аудиторії на загально університетському рівні; розробка програми планового стажування викладачів ВНЗ з обов'язковою умовою подальшого впровадження у практику його результатів та ін.

Список використаних джерел:

1. Атабекова А. А. Иноязычная коммуникативная компетенция как средство социальной адаптации будущего специалиста в вузе: результаты экспериментального обучения / А. А. Атабекова, Н. М. Беленкова // Высш. образование сегодня. – 2009. – № 8. – С. 63–67.
2. Бударина А. О. Универсализация подготовки специалистов как тенденция развития профессионального образования : (на примере подготовки кадров в области иностранных языков и культур) А. О. Бударина // Высш. образование сегодня. – 2009. – № 5. – С. 82–86.
3. Василькова Т. А. Основы андрагогики : учеб. пособие / Т. А. Василькова. – М. : КНОРВС, 2009. – 256 с.
4. Гальскова Н. Д. Теория обучения иностранным языкам. Лингводидактика и методика: учеб. пособие для студ. лингв. ун-тов и фак. ин. яз. высш. пед. учеб. заведений / Н. Д. Гальскова, Н. И. Гез. – 6-е изд., стер. – М.: Издательский центр «Академия», 2009. – 336 с.
5. Гузій Н. В. Педагогічний професіоналізм: історико-методологічні та теоретичні аспекти: монографія / Н. В. Гузій. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2004. – 243 с.
6. Змеєв С. И. Андрагогика: основы теории и технологии обучения взрослых / С. И. Змеєв. – М.: ПЕР СЭ, 2003. – 207 с.
7. Настольная книга преподавателя иностранного языка: справ. пособие / Е. А. Маслыко, П. К. Бабинская, А. Ф. Будько, С. И. Петрова. – 9-е изд., стер. – Мн.: Выш. шк., 2004. – 522 с.
8. Огієнко О. І. Тенденції розвитку освіти дорослих у скандинавських країнах: монографія / О. І. Огієнко; за ред. Н. Г. Ничкало. – Суми: Еллада, 2008. – 444 с.
9. Педагогічна майстерність: Підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.; За заг. ред. І. А. Зязюна. – 2-ге вид., доповн. і переробл. – К.: Вища шк., 2004. – 422 с.
10. Тарнопольський О. Б. Методика навчання іноземної мовленнєвої діяльності у вищому мовному закладі освіти: Навчальний посібник. – К.: Фірма «ІНКOS», 2006. – 248 с.